

Г. В. Шотова-Ніколенко

ТОПОНІМИ В РОМАНІ Ю. І. ЯНОВСЬКОГО "ЧОТИРИ ШАБЛІ"

При дослідженні топонімічного матеріалу художнього твору, цього "другого ономастичного простору" [4: 188] стає очевидним той факт, що функція географічних назв досить широка та різноманітна, і не зводиться просто до вказівки місця подій [9: 17]. Топоніми займають особливе місце в тканині художнього твору, адже "кожна подія, хоч не значна, а тим більше значна, відбувається... на певній точці у просторі" [27: 6]. Отже, топоніми "формують простір роману, немов би створюють контурну карту, на яку потім накладається дія" [29: 167]. Як і всі власні назви, топоніми підпорядковані загальним законам художнього контексту, експресивно та стилістично насичені. Це вони створюють просторову домінанту художнього тексту [18: 114]. Загальновідомо, що досягнути достовірності опису без географічних назв вельми важко [8: 31], адже топоніми відіграють одну з найважливіших ролей, стають найважливішим важелем художності у текстовій побудові [11: 82]. Давно вже помічено вченими-топономастами, що "літературний топос являє собою індивідуальну авторську систему" [14: 170], "для кожного письменника характерне своє особливе використання топонімів та манера вписання їх у контекст" [18: 114]. Роман "Чотири шаблі" є художньо ускладненим, багатовимірним твором, що виразно спостерігається вже на рівні художнього топосу [3: 12]. У цьому романі маємо буквально "повінь топонімів, пов'язаних з пересуванням персонажів у художньому просторі" [19: 80]. Перші чотири

розділи зображують події громадянської війни в *Україні*. П'ятий розділ переносить читача у *Францію*, в *Париж*, де один з головних героїв твору (Михайло Остюк) опиняється на дипломатичній роботі. У шостому розділі зображено тайгу, *Сибір*, де відбуваються несподівані зустрічі та відкриття. Як бачимо, письменник розкидав своїх героїв по широкому світові, і тут не обійшлося без екзотичного оточення і пригод детективного плану [13: 52]. В останньому розділі змальовується мирне життя в Україні. Принцип мандрів збережено й в цьому романі Ю. Яновського. "Завдяки особливостям побудови цього твору читач має нагоду чи не в кожному з розділів ознайомитися з іншими областями української землі, перенести свою увагу з запаморочливою швидкістю до щораз інших місць" [12: 326]. Топонімікон роману Ю.І. Яновського "Чотири шаблі", що налічує 94 географічні назви, неординарний, насичений та панорамний, що зумовлено сюжетом, композицією твору, у якому топоніми слугують формуванню художнього цілого та мовної специфіки і "механізму" участі в реалізації авторського задуму [15: 3], можна виділити три великі топонімні групи: *топоніми України*, *топоніми Франції* та групу *інших географічних назв*. Перша група, що складається з 38 топонімів України, налічує 14 ойконімів, у тому числі 1 назву фортеці, 16 гідронімів, 2 назви мостів, 1 хоронім, 1 назву рівнини, народну назву **Савур-могила**, 1 дримонім, 1 назву інсулоніма.

Найчастотніші топоніми роману — це ойконіми **Успенівка** (45) та **Павлівка** (28), де відбуваються ключові події перших чотирьох розділів роману. У творі ці топоніми, як і **Покрутівські яри**, постають як місця запеклих боїв: "Ізгадаємо ту силу прекрасних та відважних бійців, що ми їх поклали на фронтах. **Успенівка** й **Павлівка**, **Покрутівські яри**, ріка Синява пригадуються нам" [31: 310], "**Успенівка** розпочала гарматну підготовку" [31: 216]. Також ойконім **Павлівка** має конотацію майбутнього легендарного місця бою: "Слава ця піде між народ по країні, і заспівають нових дум про Остюків бій під **Павлівкою**" [31: 244]. Топоніми **Варварівка**, **Медведівка**, **Полтавка**, як і **Успенівка**, **Павлівка**, типово українські географічні назви, створюють національно-стилізований фон, який сприяє виявленню ідейно-тематичного змісту і своєрідно висвітлює події, які зображуються у творі [6: 154-155]: "З протилежного боку виразно чулося, як наближається

з **Варварівки** ешелон" [31: 182], "Вона (ватага — Г. Ш.) про- стувала до **Медведівки** святити ножі, бо свяченими тільки й не гріх було колоти..." [31: 177], "Тільки виїзди зараз до **Полтавки**, — сказав Шахай, туди рахують сорок верстов з гаком. Щоб ти не спізнився мені, Марченко!" [31: 180]. Що стосується реальної локалізації цих топонімів, то за довідником 1969 р. [26] відзначається 31 Варварівка, 7 Медведівок, 68 Павлівок, 13 Полтавок, 14 Успенівок. Отже, точно окреслити територію в творі досить важко. Але всі ці ойконіми виконують функцію реальних фонових топонімів.

Твори Ю. Яновського — це суцільний рух, безперервна зміна географічного простору, вражень та можливостей. Для роману "Чотири шаблі", як і для всіх романів письменника, характерні топонімічні масиви, тобто скупчення топонімів у реченнях. Топоніми можуть бути носіями емпізи, яка твориться за допомогою перелічування [22: 13]. "Важлива особливість перелічування топонімів (на відміну від будь-якого іншого перелічування) полягає в обов'язковому просторовому співвідношенні об'єктів та пропонує дійсне й уявне переміщення в просторі" [23: 199], створює "ефект панорами" [22: 13], читач немов би окидає уявним поглядом територію, що зображена у творі. Топонімічні масиви характерні як для ойконімів, так і для гідронімів: "Навіть на **Ковалів Хутір** — ось тут за горбом — наїздять інколи... Що завтра о восьмій годині ранку з усіх трьох сіл — **Синчаків, Павлівки й Довгого Кута** — почнеться наступ цього війська. **Павлівка** — в центрі, **Синчаки** — зліва, а **Довгий Кут** — з правого боку" [31: 239]; "Ліворуч од **Павлівки** на одній лінії з нею та **Довгим Кутом** лежали **Синчаки** поблизу річки бистої — **Синяви**" [31: 242]; "Тепер далі: тече ріка (Дніпро — Г. Ні.), котрій і ціни не складеш, так вона доцільно протікає серединою країни, забираючи в себе воду з усіх менших річок: з **Тетерева, Десни, Росі, Сули, з Тясьмина, Псла, Ворскли, з Орелі, Самари, Інгільця**" [32: 300].

Топонім **Хортиця** набуває забарвлення величності (адже це історичне місце козацької слави — Запорозької Січі) й має високу конотацію — майбутньої столиці України: "У вас буде прекрасна столиця,... і називатиметься вона **Хортицею** по імені острова. Посередині Дніпра стоїть острів з граніту... Острів, як криця, — це не фінські болота, котрі треба було загачувати кістками ваших дідів, щоб збудувати **Санкт-Петербург**. Це не острів **Манхеттен**, на котрому стоїть Нью-Йорк, це славна гранітна **Хортиця**, що витримає будинки яких завгодно

масштабів" [32: 300]. Письменник тут звертається до топонімічних протиставлень, які репрезентують Росію та Америку.

Інші топоніми цієї групи слугують просторовій орієнтації, виділяють географічний об'єкт і співвідносять з ним зображувані в творі події [17: 188-189]: "Наше золото, — каже Марченко з натхненням, — воно відродило **Ново-Спаське**, тепер — **Партизанку**" [31: 320], "Хай побратається цей завод з **Партизанкою**" [31: 321]. "На Варварівці нас чекає тридюймовка з **Оситняга** і оситнязкі партизани" [31: 180]. В довіднику адміністративно-територіального поділу України [25] ми знайшли ойконіми *Партизани* і *Партизан* [25: 814], *Оситняжки* і *Оситна* [25: 811], що існують у Кіровоградській області на батьківщині письменника. Отже, Ю. Яновський трохи змінив реальні назви, а не вигадав неіснуючі.

Ойконім **Ново-Спаське**, теж реальна назва, існує в Дніпропетровській та Запорозькій областях [26], (тільки в довіднику цей ойконім пишеться разом — *Новоспаське*), в романі — це рідне село чотирьох побратимів "Він (Остюк — Г. Ш.) думав про свою молодість в **Ново-Спаському**, про роботу в господарстві батька, про свою власну землю і власну хату, — які б вони були в його міцних, роботящих руках" [31: 272].

Гідронім **Дунай** уживається в загальнонародному фразеологізмі, характеризуючи веселу вдачу Панька Виривайла: "Боже помагай! З ночвами на **Дунай!** — проспівав під ніс Панько, ніби виконуючи завдання — хвилювати Остюка і дратувати Шахая" [31: 206].

З мстою виразності письменник персоніфікує гідроніми, тим самим створюючи образний контекст [15: 17]: "...одну річ відновив у пам'яті Остюк — могутню **Дніпрову течію**, безліч води, що, затиснута між велетенськими скелями **Вовчого Гирла**, мчала, як шалена, вируючи, шумуючи і подаючи знизу голос велетня" [32: 301].

Поетична історична назва **Великий Луг** символізує Україну: "...вона (Лоретта — Г. Ш.) не знає звичаїв його (Остюка — Г. Ш.) предків з **Великого Лугу**, котрих не могла засмутити жіноча печаль" [31: 268]. Ойконім **Біла Церква**, хоронім **Вкраїна**, фольклорний оронім **Савур-могила** зустрічаються в народних піснях, які співаються на весіллі Шахая, вони зумовлюють символічно подальший сюжет твору: Гей, хвалився та козак Швачка, / Під **Білою Церкву** ідучи: / Гей, будем брати, та китайку драти, / Та в онучах топтати! [31: 178]; / Ох, і виведіте мене, виведіте / На **Савур-могилу**, / Гей, нехай стану, гляну-подивлюся / Я на свою **Вкраїну!** [31: 176].

Топоніми — дримонім **Матронин ліс** та історичний хоронім **Запорозька Січ** надають оповіді документальності [15: 10], історичності й зв'язані з підтекстним змістом роману: "Шахай побачив смиренного ченця Залізняка, котрий в темну квітневу ніч 1768 року вийшов з ватагою з **Матрониного лісу**" [31: 177]; "Церкву колись будували ще запорожці — вона була тісна і старовинна. Суворі звички **Січі Запорозької** відбилися на церкві. Ікони було змальовано з братчиків-будівників, з кошового отамана, з курінних. В такій церкві ставало страшно серед вусатих чорних лицарів, уквітчаних оселедцями, в козацьких свитах — лицарів жорстоких та відважних" [31: 168].

Топоніми **Кічкаський міст**, **Синчаківський міст** та **Успенівська рівнина** створюють вірогідний фон для зображуваних подій, в даному випадку — бойових: "Мета в них — не пустити за ріку, себто не дати нам **Синчаківського мосту** і по змозі або розбити нас тут, або погнати назад, де за нами по п'ятах ідуть інші" [31: 243]; "За **Кічкась- ким мостом** стоїть його кінна дивізія" [31: 284]; "Остюк упізнав **Успенівську рівнину** і побачив крізь пил грецьку кінноту, що йшла допомагати французам" [31: 273].

У романі зустрічається також ініціальне позначення ойконіма — криптонім **містечко N**, що, як правило, є натяком на реальність об'єкта [21: 142]: "Галат попускав повіддя і мчав уперед, в напрямку **містечка N**" [31: 251].

Також і в цьому романі є натяк на улюблений топонім Юрія Яновського **Одеса**, вжитий як перифраза: "**Велике портове місто** бриніло від юрби. На рейді ще ворушилися перевантажені пароплави, крейсери й міноноски, деякі з них ще зрідка стріляли на **місто**, в котрому вже хазайнувала партизанська армія" [31: 220].

Другу групу складають 36 топонімів Франції, куди увійшли 3 ойконіми, 21 урбанонім, 7 назв мостів, 3 еклезіоніми, 1 гідронім, 1 інсулонім. Найчастотніші топоніми — це гідронім **Сена** (11) та ойконім **Париж** (9), що, як і всі французькі топоніми цього розділу, набувають рис "чужого" простору [1: 3], постають як зовсім ірреальні місця, що подані через сприйняття Остюка-маршала, який загубився в мирному часі іноземного міста, яке наче ковтає персонажа. "Це сприйняття суто екзистенціалістичне — на перший план виходить зображення переживань та почуттів героя, що й утворюють "справжній" космос оповіді" [30: 30]. Всі топоніми п'ятого розділу "безперечно антропоцентричні, тому

що "працюють" на персонаж" [5: 12], допомагають зрозуміти душевний стан колишнього українського повстанця: "Його (острів С.-Луї — Г. Ш.) обтікала вода **Сени; Париж** рокотів навкруги, як далеке завмираюче божевілля..." [31: 265]; "Місто затискало в лапах Остюкову *степову душу* (курсив наш — Г. Ш.), обламувало його крила і обмежувало розмах очей. Вітри над **Парижем** дмухали чужі й нерівні, сонце сходило за хмарами і лягало в дим вечорів" [31: 266]; "Маршал одразу уявляє собі мапу **Парижа**. Ніби *блакитна шабля* (курсив наш — Г. Ш.), лежить посередині **Сена**" [31: 284]. Порівнюючи спокійну річку **Сену** з *блакитною шаблею*, письменник натякає на непросте бойове минуле Михайла Остюка.

У романі гідронім **Сена** впродовж свого вживання має значення "місце покарання, страти": "Остюк, радянський дипкур'єр, шкутильгаючи, підійшов до поручнів мосту С.-Луї і кинув листа в **Сену**" [31: 265]; "Остюк схватив зрадника за груди і за пояс, підняв його над поручнями і кинув у **Сену**" [31: 284].

Французькі топоніми в романі подані у великих концентраціях, з метою виразності вони поєднуються з різними тропами: антономасією, метафорою, порівнянням, метонімією [2: 95], що створює образний контекст [15: 17]: "Перед ним похмуро устав із землі **Нотр-Дам**. Маршал Остюк подивився на нього, як верхівець, що проїздив повз хреста на перехресті доріг" [31: 266]; "**Бульвар Пуасоньєр** скінчився і почався **Монмартр**" [31: 270]; "Найблискучіша в Парижі вулиця — **Ріволі** — вступила в годину найбільшої метушні" [31: 282]; "...з-поміж статуй міст, котрі оточують площу, оживає в павільйоні статуя міста **Марселя** і голосом ченця кричить на всю площу" [31: 285]. Інші топоніми актуалізуються у сні Остюка: "Остюк розбиває кінноту натроє. Перша бригада піде звідси набережною **С.-Бернарда**, поверне ліворуч на бульвар **С.-Жермен**"..." [31: 284]; "Мовчки салютує шаблями бригада, і **Аустерліцький міст** гуркотить і гнеться під такою кількістю коней" [31: 284]; "Не торкаючись землі, летять за ним кіннотники до площі **Бастилі**. Промайнула вулиця **С.-Антуан**. На колишній **Гревській площі** маршал заарештував управу міста. Вулиця **Ріволі**, **Луврський палац**, **Тюльєрійський сад**, усе мчало назустріч і зникало за плечима" [31: 285]; "На **площі Згоди** біля **Луксорського обеліска** маршал побачив уперше крізь вулицю **Єлісейських Полів** — **Тріумфальну арку**" [31: 285]. В цих реченнях-інкрустаціях [10: 78] ніби подано всю Францію з її найвідомішими топонімами-символами.

У п'ятому розділі роману французькі та італійські топоніми (**Ман- туа, Ріволі**) ніби вводять читача в історію, натякають на минулі події: "Остюк, шкутильгаючи за ченцем до скверу **С.-Жак**, намагався розшукати, звідки він знає слово "**Ріволі**". Потім поруч цього слова постало в пам'яті "**Мантуя**". За цим прийшло слово "Жубер"... Так, Остюк знав від Шахая про бій під **Ріволі** з італійського походу генерала Бонапарте" [31: 279]; "Увесь **Новий Міст** побудовано з каменю **в'язниці Кастилії**, — сказав чернець, коли було пройдено половину мосту, біля монумента Генріху IV" [31: 283]; "Це дзвонять близько — в **С.-Жермен Оксеруа**, дзвонять там, звідки близько чотирьохсот років тому відзначили початок Варфоломійвської різанини" [31: 282]. Тут ми маємо змогу перекоонатися, що топоніми — це дуже влучний та економний спосіб подання історії, зміщення часових пластів: Юрій Яновський оперує найважливішими топонімами в історії Франції, які змінили хід історії цієї країни: **С.-Жермен Оксеруа** — *Варфоломійвська Ніч* (1572) [7, т. 1: 334], **Новий Міст** — *Падіння Бастилії* (1789) [7, т. 2: 606], **Ріволі** — переможний похід майбутнього імператора Франції Наполеона (1796-1797) [7, т. 2: 609].

Інші французькі топоніми розділу виконують фонову функцію та створюють неповторно-загадковий, романтичний, трохи тривожний та суцільно динамічний колорит **Парижа**: "Цілими днями тинявся він (Остюк — Г. Ш.) по місту і несподівано **мостом Сюллі** потрапив до **острова С.-Луї**" [31: 265]; "Ліворуч на самому березі між мостами **С.-Луї** та **л'Архевеш** побачив морг" [31: 266]; "Вулиці рухаються, вітер б'є в обличчя Остюкові, омнібус переїздить на правий берег Сени і швидко їде величезним **Севастопольським бульваром**" [31: 268]; "Лоретта хоче пояснити, чому вона перейшла сюди зі свого старого місця біля церкви **С.-Мадлен**" [31: 268]; "Уставши на розі **бульвару С.-Дені**, Остюк пішов до **Монмартра**" [31: 268]; "З вікна... мансарди видко було... цілу серію червоних черепичних дахів його вулички, що підходила безпосередньо до **бульвару С.-Мішель**" [31:271-272]; "На мосту **С.-Мішель** засвітилися ліхтарі" [31: 279]; "Полетіли в безвість шабля і френч, кубанка і галіфе, — Остюк, справжній європеєць, пішов далі мостом до **Сіте**" [31: 266]. Фіксуємо навіть сюрреалістичне подання топоніма письменником: "Останнє, що побачив — були *червоні* краплі, котрі *падали в келех* (курсив наш — Г. Ш.) на мосту **Мистецтв**" [31: 284].

Ойконім **Тулон**, що набуває химерно-романтичного забарвлення, з'являється в баладі про капітана Жана, яку співає французенка Лоретта

Остюку. Сюжет балади — це скорочений віршовий переказ Ю. Яновським дії роману про морських піратів "Фома Ягня" французького письменника Клода Фаррера (1876 — 1957) [12: 314-316]: Та ось і вплив сам **Тулон** / Із хвиль солоних лона лон. / Його замріяний обман / Вилискує і крізь туман [31: 276].

Топоніми **Золотий Ручай** та **Хабаровський край** окреслюють географічний простір розділу шостого, де події відбуваються в неосяжній тайзі. Топонім **Золотий Ручай** — промовиста назва — позначає місце, де є золото: "Мені траплялося, — зауважив він, — напивати із сотні пудів піску до трьох золотників. А зараз ми вже заробили по сотнязі на брата. Тепер ти віриш, що це — **Золотий Ручай**?" [31: 292]; "Ще коли ми рушали з **Хабаровського...** Ми зранку йшли на нашу заявку — золото глибоко тоді залягало — і до обіду сиділи під землею, довбаючи породу" [31: 301].

Історичні топоніми **Спарта**, **Фермопіли**, **Царград** та хороніми **Азія** й **Європа** "створюють надтекст великої історії" [3: 13]: "...кривий хан Тимур, що розмахував мечем на цілу **Азію** й **Європу...** Леонід під **Фермопілами**, що загинув із своїми трьома сотнями, захищаючи стежку до **Спарти**" [32: 223]; "До **Царграда** плив Дніпром Олег, велика дорога — "із **варяг у греки**". Славна у вас історія, тезко" [32: 300]. До речі, названий так у літописах історичний шлях "**із варяг у греки**", який "ішов униз Дніпром до Чорного моря й далі на Константинополь — величезний ринок торгівлі з левантинськими містами й найбагатше місто в усьому християнському світі" [24: 47], не вважається власною назвою. Але це — топонім (дромонім), що склався історично, визначений детермінативом — шлях, дорога. Це історична власна назва, яка виражена обставинним словосполученням звідки-куди, де прийменники не злилися в одну лексему, і є типовим прикладом того, що функція визначає зміст завдяки одиничності об'єкта. Ю. Яновський вживає цей дромонім як вказівку на історичну реальність, що в даному текстовому вжитку є власною назвою.

Хороніми **Австрія**, **Арабія**, **Греція**, **Італія**, **Швеція**, **Сибір**, еклезіонім **Соловецький монастир** виступають топонімами-згадками, вони не зв'язані безпосередньо з розвитком сюжету, а характеризують епізодичних дійових осіб або визначають місце дії в епізодах [28:84]: "...йому (Остюку — Г. Ш.) приємно стало від однієї згадки про цього блискучого вояку, молодого, соромливого й

романтичного хлопця, котрий загинув у **Австрії** так несподівано, провівши туди з **Італії** крізь гори, холод, сніги, крижані безодні — шістнадцятитисячну армію" [31:280]; "Вже — надвечір. Терикони біля шахт сірі, поле — сіре, і здається, що друзі сидять в **Арабії**" [31: 319]; "Він (наречений Лоретта — Г. Ш.) був тоді військовий, збирався в похід до **Греції** чи до **Сибіру**" [31: 275]; "...він (Марченко — Г. Ш.) не князь... і не кронпринц **Швеції**, але він має всі дані для цього" [31:218]; "Петро Кальниш — останній кошовий **Січі** — цокотів чотками в самотньому затворі **Соловецького монастиря**: двадцять сім років праяв старий степові думи, дивився на свій край аж з **Білого моря**, плакав,... радів сонечку, коли воно проглядало крізь млу **Півночі**" [31:170]. Тут топонім **Соловецький монастир**, який має усталену конотацію "надто віддалене місце ув'язнення" [20: 50], пелагонім **Біле море** та хоронім **Північ** втілюють у собі символ нерідного краю, чужої землі. Дух мандрівництва запорозьких козаків та їх велика повага до своїх кошових виявляються за допомогою турецького топоніма **Смірна**: "Хіба що запорожці, повертаючися з морських походів, клали вози свічок перед святими кошовими в церкві і викурювали їм же цілі шапки росного ладану зі **Смірни**" [31: 168].

Отже, топоніми роману "Чотири шаблі" є сюжетотворчими, виконують наскрізну композиційну роль [28: 85]. Топонімікон роману дуже об'ємний та насичений, має великий діапазон та різноплановість, підкреслює високу напругу зображуваних подій. Письменник у романі "широко вживає найрізноманітніші власні назви з усього світу, тяжіючи до онімійної глобальності" [16: 3], але наскрізними топонімами є топоніми України та Франції. Топоніми України в романі "Чотири шаблі" втілюють фольклорно-національний колорит, виражають українську ментальність, стають достовірним тлом локалізації подій, про-никнуті українським войовничим духом віків. Топоніми ж Франції постають як щось ірреальне та загадкове, навіть вороже, адже ми сприймаємо всю топонімію Парижа очима українського маршала — Михайла Остюка.

Література

1. *Абрамова О. Ю., Грибенникова О. О., Мисюк А. В.* Росія і чужина: На матеріалі лірики Й. Бродського, В. Набокова і п'єси М. Булгакова "Втеча" // Питання сучасної ономастики. VII Всеукраїнська ономастична конференція. Статті та тези. — Дніпропетровськ, 1997.
2. *Бельская В. Д.* Топонимы в составе лексической системы языка. — М., 1969.

3. *ГолобородькоЯ. Ю.* Архітектор романних форм // Ю. Яновський. Вибрані твори. — Харків, 2003.
4. *ГорєМ. С., Черезова Г. А.* Географическая узнаваемость топонимов в романах И. Ильфа и Е. Петрова // Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: Сб. науч. трудов. — К., 1991.
5. *Добровольская К. П., Немировская Т. В., Симонова Е. А.* Номинация в произведениях И. Ильфа, Е. Петрова, И. Бабеля, Ю. Олеси // Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: Сб. науч. трудов. — К., 1991.
6. *Ирисханова К. М.* Стилистические функции топонимов // Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. — 1978. — Вып. 135.
7. *История Франции.* — М., 1972. — Т. 1-2.
8. *Карпенко Ю. А.* Ономастика новой прозы В. П. Катаева // Язык и стиль произведений В. П. Катаева, К. Г. Паустовского, Л. И. Славина: Сб. науч. трудов. — Одесса, 1987.
9. *Карпенко Ю. А.* Стилистические возможности топонимических названий // Питання стилістики української мови в її взаємозв'язку з іншими слов'янськими мовами. Тези доп. міжвуз. наук. конф. — Чернівці, 1963.
10. *Карпенко Ю. О.* Мова топонімів — мова землі: Онімизація тексту як художній засіб у романі Л. Костенко "Берестечко" // Історико-літературний журнал. — 2000. — №5.
11. *Крупеньова Т. І.* Онімія повісті Марко Вовчок "Інститутка" // Записки з ономастики: 36. наук. праць. — Одеса, 2005. — Вип. 8.
12. *Ласло-КуцокМ.* "Вікно до великого світу" Юрія Яновського // Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського "Майстер корабля" як літературна містифікація. — К., 2002.
13. *ЛевченкоМ. О.* Роман і сучасність. — К., 1963.
14. *ЛукашГ. П.* Структура онімних полів художнього ономастикону // Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. — Донецьк, 1994. — Вип. 1.
15. *МарунічІ. І.* Топоніми в ідіостилі письменника: Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 1994.
16. *МельникМ. Р.* Ономастика творів Ліни Костенко: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Одеса, 1999.
17. *Морозова М. Н.* Поволжская топонимия в русской художественной литературе // Русская ономастика: Респ. сборник. — Рязань, 1977.
18. *Немировская Т. В.* Некоторые проблемы литературной ономастики // Актуальные вопросы русской ономастики: Сб. науч. трудов. — К., 1988.
19. *Немировська О. Ф., Немировська Т. В.* Хронотопія в онімному просторі художнього тексту // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса, 1999. — Вип. 6.
20. *Отін С. О.* Конотативна ономастична лексика // Мовознавство. — 1978. — № 6.
21. *Павликівська Н. М.* Топонімія художніх творів Юрія Федьковича // Питання сучасної ономастики. VII Всеукраїнська ономастична конференція. Статті та тези. — Дніпропетровськ, 1997.
22. *Перкас С. В.* Парадигматические и синтагматические аспекты лингвостилистического потенциала топонимов в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук. — М., 1980.
23. *Перкас С. В.* Урбанонимы в художественном тексте // Имя нарицательное и собственное. — М., 1978.
24. *Субтельний О.* Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. — 3-є вид., перероб. і доп. — К., 1993.
25. *Українська РСР.* Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. — К., 1947.

26. *Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ.* — К., 1969. — Т. 1-2.
27. *Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка.* — К., 1965.
28. *Фонякова О. И. Имя собственное в художественном тексте: Учебное пособие.* — Л., 1990. — 103 с.
29. *Хрептулов А. А. Топонимическая стратификация художественного произведения // Шоста Республіканська ономастична конференція: Тези доп. і пов.* — Т. 1. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. — Одеса, 1990.
30. *Чумаченко О. Український "кіплінгіанець" Ю. Яновський (Перспективи модернізму в "Чотирьох шаблях") // Слово і час.* — 1998. — № 3.
31. *Яновський Ю. І. Твори: В 5 т.* — К., 1983. — Т. 2.
32. *Яновський Ю. Вибрані твори.* — Харків, 2003.